

LIETUVOS SSR KGB INKRIMINUOTŲ VEIKŲ LIETUVOS PARTIZANUI ANTANUI KRAUJELIUI PAPILDOMAS TYRIMAS

Tyrimo metu išanalizuoti septyni epizodai, dalyvavimu kuriuose Lietuvos SSR KGB kaltino Lietuvos partizaną A. Kraujelį.

Ginkluotas pasipriešinimas, partizaninis karas kilo kaip atsakas į Sovietų Sąjungos įvykdytą Lietuvos Respublikos okupaciją ir aneksiją. Partizaninio karo metu geriausiai organizuota ir stipriausia Šiaurės Rytų Lietuvos srityje buvo Vytauto apygarda, jos partizanai stodavo į kautynes, surengdavo sėkmingus išpuolius prieš okupacinės valdžios įstaigas ir kolaborantus. Nepaisant patiriamų didelių nuostolių, apygardos štabo vadovaujama Vytauto apygarda iki 1952 m. veikė kaip vieningas kovinis dalinys. 1952 m. pradžioje Vytauto apygardos štabas nustojo egzistavęs.

Antanas Kraujelis (slapyvardžiai Pabaisa, Siaubūnas) gimęs 1928 m., antrosios sovietinės okupacijos pradžioje tapo partizanų ryšininku, o 1948 m. rudenį, artimųjų teigimu, jau buvo Vytauto apygardos Liūto rinktinės partizanas. Pagal Lietuvos SSR KGB duomenis – partizanas nuo 1950 m. pradžios.

A.Kraujelis priklausė Vytauto apygardos Liūto rinktinės Žėručio rajonui, ginkluoto pasipriešinimo struktūroje ėjo Žvalgybos skyriaus viršininko pareigas. Ši pareigybė, be kitų funkcijų, įpareigojo rinkti žinias apie SSRS okupacinio režimo kolaborantus: NKVD-MGB informatorius, sovietinius pareigūnus ir aktyvistus, partizanams, jų šalininkams ir gyventojams priešišką veiką vykdančius asmenis. Iki 1952 m. A. Kraujelis yra priklausęs Mykolo Urbono-Liepos ir Henriko Ruškulio-Liūto vadovaujamiems koviniams padaliniams. Organizuoto pasipriešinimo pabaigoje yra vadovavęs partizanų grupei. A. Kraujelis yra ne kartą dalyvavęs ginkluotuose susirėmimuose su sovietinio okupacinio režimo karinėmis struktūromis. Pavyzdžiui, 1951 m. gruodžio 17 d. Skudutiškyje dėl išdavystės ir MGB agento pranešimo kartu su Danieliumi Bružu-Atlantu pateko į karinės čekistų grupės iš aštuonių MGB kareivių pasalą. Partizanai, atsidūrę pasalos užblokuotame rėmėjo name, ginklu priešinosi. Sunkiai sužeistas D. Bružas bandė bėgti, tačiau už 400 m. krito nušautas. A. Kraujelis iš apsupimo ištrūko. Jį nesėkmingai persekiojo penkiolikos asmenų karinė rezervinė grupė su tarnybiniu šunimi, bet jam nuo persekiotojų pavyko atsiplėšti, pakeliui iš kolūkio arklidės paėmus arklį. Šį įvykį specialiajame pranešime MGB vadovybei aprašė MGB Molėtų rajono skyriaus viršininkas vyr. ltn. L. Bakutis (Lietuvos ypatingasis archyvas, f. K-11, ap. 1, b. 2016, l. 351-352; Janina Šyvokienė, „Gyvenimą paaukojęs Tėvynei“, 2011, psl. 185).

Vieniems bendražygiams žuvus, kitiems patekus į nelaisvę ar pasitraukus iš kovos, A. Kraujelis liko vienas. 1965 m. kovo 17 d. Utenos rajone sovietų karinės čekistų operacijos metu buvo apsuptas, atsišaudant sužeistas ir, nenorėdamas patekti į nelaisvę, nusišovė.

Žiniasklaidoje įvairiose publikacijose Antanui Kraujeliui primetami kaltinimai yra nepagrįsti jokiais teisinėse valstybėse būtiniais tvirtais įrodymais, remiamasi tik fragmentiškai ir tendencingai parinktais KGB dokumentuose pateiktais kaltinimais. Tik nuoseklus, išsamus ir nešališkas visų šaltinių tyrimas gali atskleisti tikrąją tiesą.

LSSR KGB ARCHYVINIUOSE DOKUMENTUOSE, PUBLIKACIJOSE IR LIUDININKŲ PAREIŠKIMUOSE PATEIKTŲ DUOMENŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ

1. Dėl Utenos apskrities liaudies švietimo skyriaus vedėjo Balio Stasiulionio žūtis 1949 m. rugsėjo 26 d.

Utenos apskrities liaudies švietimo skyriaus vedėjas Balys Stasiulionis 1946 m. užverbuotas MGB maršrutiniu agentu slapyvardžiu „Čekalis“. Verbavimas užtvirtintas. Su juo kaip agentu ryšį palaikė MGB pareigūnas, tyręs Vincą Kaulinį-Miškinį, tuo laikuėjusį Vytauto apygardos Liūto rinktinės vado pareigas. B. Stasiulionis 1945-1946 m. yra bendravęs su V. Kauliniu. 1947 m. MGB planavo atnaujinti B. Stasiulionio ir V. Kaulinio ryšį bei infiltruoti B. Stasiulionį į Liūto rinktinės štabą. Šiuo tikslu B. Stasiulionis per legalizuotą partizaną perdavė laišką V. Kauliniui-Miškiniui.

B. Stasiulionis gavo V. Kaulinio-Miškinio laišką-perspėjimą nedirbti sovietų valdžiai. V. Kaulinio teigimu, B. Stasiulionis dirbo ir sovietų valdžiai, ir partizanams. B. Stasiulionio žmona yra platinusi antisovietinius lapelius.

1949 m. rugsėjo 26 d. buvo pašautas Utenos apskrities liaudies švietimo skyriaus vedėjas B. Stasiulionis, jo žmona, Utenos gimnazijos mokytoja Stasė Stasiulionienė, sužeista į sėdmenis. B. Stasiulionis 1949 m. rugsėjo 27 d. mirė operacijos metu Utenos ligoninėje. Stasiulioniai gyveno per 150 metrų nuo MGB vidaus kariuomenės šaulių pulko garnizono ir 200 metrų nuo MGB Utenos apskrities skyriaus viršininko buto. 50 metrų atstumu buvęs MGB vyr. operatyvinis įgaliotinis ltn. Filimonov girdėjo šūvius, tačiau į įvykio vietą eiti nediršo. Šaudęs asmuo (ar asmenys) gerai žinojo buto planą. Po 5 min. MGB kareivių grupė buvo įvykio vietoje. Paieška su šunimi rezultatų nedavė.

Utenos miesto Garbės pilietis, Utenos gimnazijos ir Utenos suaugusiųjų vidurinės mokyklos direktorius, Utenos švietimo skyriaus inspektorius, gyvenęs B. Stasiulionio kaimynystėje, Rapolas Šaltenis dienoraščių, laiškų ir prisiminimų knygoje „Aš – mokytojas“ svarstė: „Kas nušovė? Aišku, „banditai“! Apie Molėtus dar tebesiautęs toks Kaulinis, Stasiulionio bendraklasis. Jis, girdi, grasiņęs Stasiulioniui, kai tas jo didelius gražius namus paėmęs pradinei mokyklai, tai jis ir nušovęs. O aš žinojau, kad Stasiulionis, įsiteikdamas Kauliniui, tyčia jo namuose įkūręs mokyklą, nes skrebai būtų juos išsigabenę į miestą... Kitas gandas, kurį kartojo ir Balio [Stasiulionio] motina, kad žmogžudys esąs mokytojas Marčiulynas. Šitas kaltinimas, kaip minėjau, prisidėjo, kad Marčiulynas atsidurtų Sibire. Buvo minimi ir mokytojai Triponis, Sabalys... Jeigu kuris iš jų būtų tai padaręs, tai tik NKVD įsakytas. Po Stasiulionio mirties buvo pradėta iš mokytojų rinkti lėšas jo paminklui pastatyti, bet greitai ši akcija buvo sustabdyta. Spėjama, kad NKVD susekė Stasiulionio ryšius su partizanais, ir už šitą kaltę jis buvo nubaustas mirtimi! (Jau po Atgimimo Balio žmona man pranešė, kad jos Balį, vyrą, nušovė enkavėdistai. Ji tai galėjusi tikrai sužinoti ir iš Balio brolio Jono, Vilniuje ir net užsienyje žymaus enkavėdisto)“.

Informacija apie R. Šaltenio minimus asmenis.

Vytauto apygardos vadas Vincas Kaulinis-Miškinis žuvo anksčiau už B. Stasiulionį – 1949 m. kovo 24 d. R. Šaltenio minimas B. Stasiulionio brolis pplk. Jonas Stasiulionis dirbo Lietuvos SSR MGB-KGB, yra priklausęs SSRS KGB Pirmajai vyriausiajai valdybai, susijęs su SSRS KGB veikla Vokietijos Demokratinėje Respublikoje.

Antanas Marčiulynas buvo užverbuotas MGB agentu, tačiau vykdyti užduotis vengė, slėpė jam žinomus faktus, apie kitus asmenis žinių neteikė. Yra bendravęs su V. Kauliniu-Miškiniu, kuris jam, kaip partizanų rėmėjui, buvo suteikęs slapyvardį Iks-Ygrek ir 1946 m. prašė rašyti į partizanų spaudą, šis pažadėjęs. A. Marčiulynas yra garantavęs B. Stasiulioniui, kad tol, kol jis, A. Marčiulynas, gyvenęs Utenoje, jam nėra pagrindo bijoti partizanų. Jų santykiai buvo geri iki A. Marčiulynas 1949 m. rugsėjo 1 d. buvo atleistas iš gimnazijos direktoriaus ir mokytojo pareigų dėl to, kad sužlugdė gimnazijos auklėjamąjį-politinį darbą, gimnazijoje propagavo krikščioniškas idėjas. Po atleidimo jų santykiai pablogėjo.

A. Marčiulynas 1949 m. spalio 3 d. suimtas ir 1950 m. nuteistas dešimties metų laisvės atėmimo bausme už antisovietinę veiklą, kaltinant buvus ateitininku, krikščioniu demokratu, Vilniui vaduoti sąjungos nariu, palaikius ryšius su partizanais, tačiau kaltinimo dalyvavus nužudant B. Stasiulionį nėra, nors MGB jį įtarė. Net jo žmona buvo įtarinėjama palaikant ryšius su JAV žvalgyba. Apie A. Marčiulyno ryšius su partizanais byloje liudijo R. Šaltenio knygoje minimi liaudies švietimo inspektorius Vladas Triponis ir fizinės kultūros mokytojas, komjaunimo organizacijos sekretorius Petras Sabalys. Nors pastarasis turėjo MGB išduotą pistoletą, tačiau ir jis buvo tarp MGB įtariamųjų, nes B. Stasiulionio žūties naktį namuose nenakvojo.

Prisimena antisovietinės pagrindinės organizacijos narys, politinis kalinys Gediminas Puslys („Dejavo žemė ir žmonės“, Utenos apylinkių partizanų ir rėmėjų atsiminimai): „Karinis komisariatą pranešė Švietimo skyriui, kad asmenys, pradėję dirbti mokytojais po gruodžio 1 dienos, nebus broniruojami. Jauni vyrai vis dar kreipdavosi, rašydavo pareiškimus. Švietimo skyriaus vedėju gruodžio mėnesį buvo paskirtas Balys Stasiulionis. Daug pareiškimų patenkindavo. Pažįstamiems, rekomenduotiems asmenims patardavo pareiškimus rašyti ankstesne data ir pats įsakymą apie priėmimą rašydavo atgaline data – iki gruodžio 1 dienos. Balį Stasiulionį partizanai 1949 metų rudenį nušovė. Aš tuo metu buvau toli šiaurėje, lageriuos ir nežinau, kodėl, už ką jį nušovė. Iki 1945 metų vasario 22 dienos, iki mano arešto, B. Stasiulionis buvo tautinės orientacijos komunistas ir nėjo išdavystės keliu. Toks jis buvo iki mano arešto, o kas buvo vėliau, nežinau“.

B. Stasiulionio nužudymu MGB įtarinėjo daugybę žmonių, net sovietų valdžiai lojalius asmenis. Tai leidžia daryti prielaidą, kad iki šiol egzistuoja ne viena nužudymo versija: nušovė partizanai, likvidavo sovietų struktūros, susidorota dėl asmeninių motyvų.

1951 m. gruodžio mėn. suimtas partizanų būrio vadas Mykolas Urbonas-Liepa tardymo metu liudijo, esą A. Kraujelis jam pasakojo nušovęs liaudies švietimo skyriaus vedėją, kurio pavardės M. Urbonas neprisimena.

M. Urbono parodymus reikėtų vertinti kritiškai pirmiausia todėl, kad jis nebuvo įvykio dalyvis ar liudininkas. Pasak M. Urbono, A. Kraujelis tuo metu dar buvo tik partizanų ryšininkas. Pabrėžtina, kad pagal partizanų nuostatas ryšininkas negalėjo vykdyti partizanų paskirtų bausmių. MGB nebuvo išsamiai ištyrusi Stasiulionio žūties aplinkybių iki M. Urbono suėmimo, tad 1952 m. apklausų metu pateikti (išgauti?) Urbono parodymai papildė MGB turimą informaciją apie B. Stasiulionio žūtį. Taip atsirado pirmasis kaltinimas A. Kraujeliui, esą jis per langą keliais šūviais iš pistoleto pašovė lovoje gulintį B. Stasiulionį ir sužeidė jo žmoną. Kaltinime KGB papildomai pažymėjo, kad tuo A. Kraujelis norėjo įgyti didesnę partizanų pasitikėjimą.

MGB Utenos apskrities skyriaus viršininko pavaduotojas ir MGB Molėtų rajono skyriaus viršininkas Lionginas Bakutis apybraižoje „Gyvenimo vardu“ pažymėdamas, kad Utenos apskrities vykdomojo komiteto švietimo skyriaus vedėją komjaunuolį Balį Stasiulionį nužudė buržuaziniai nacionalistai, tuo nekaltino asmeniškai A. Kraujelio

Po nesėkmingo B. Stasiulionio žūties tyrimo partizanų įvykdytų akcijų apskaitos žurnale (pradėtas 1945.01.02, baigtas 1956.11.18) MGB užfiksavo, kad B. Stasiulionį nušovė Liūto rinktinės Ažuolo kuopos vadas Vladas Patumsis-Aukštaitis, žuvęs po dviejų dienų – 1949 m. rugsėjo 28 d. Kuo remiantis atliktas šis įrašas, neaišku. Vėliau MGB buvo nuspręsta nužudymą priskirti A. Kraujeliui.

Išvada

M. Urbono tardymo protokoluose įrašytas teiginys, kad Antanas Kraujelis pašovė B. Stasiulionį, laikytinas subjektyviu ir negali būti pripažintas įrodymu, nes grindžiamas niekaip nepatikrinamu liudijimu, kad A. Kraujelis jam apie tai sakęs. Jokie kiti suimti ir MGB-KGB tardomi A. Kraujelio aplinkos partizanai netvirtino, kad jis nušovė B. Stasiulionį. Taigi faktą, t.y., kad A. Kraujelis pašovęs B. Stasiulionį ir sužeidęs jo žmoną, nepatvirtina jokie kiti įrodomąją vertę turintys šaltiniai. Nepaisant to, vien tik M. Urbono parodymą prieš A. Kraujelį, nepatvirtintą jokiais kitais įrodomaisiais duomenimis, KGB formaliai perrašė į A. Kraujeliui reiškiamą kaltinimą.

Visi ištirti duomenys iki šiol yra prieštaringi ir neleidžia tiksliai nustatyti konkretaus asmens (ar asmenų), pašovusių B. Stasiulionį. Taip pat neįmanoma neabejotinai pasakyti, dėl kokių priežasčių jis nušautas.

Šaltiniai:

Dokumentai iš Lietuvos ypatingojo archyvo (toliau – LYA):

f. K-1, ap. 58, b. 47478/3, t. 1, l. 3-3ap, 8, 10-10ap, 76, 82; t. 3, l. 291, 298; t. 4, l. 109;

f. K-1, ap. 58, b. P-16091, l. 14-17, 38-39, 42-44, 67-69, 113-116, 120, 187-1,

f. K-11, ap. 1, b. 4065, l. 78;

f. K-11, ap. 1, b. 4072, l. 118-118ap;

f. K-11, ap. 1, b. 4082, l. 65ap-66;

f. K-19, ap. 1, b. 315, l. 202;

f. K-41, ap. 1, b. 1798, l. 46, 191-192, 194;

f. K-41, ap. 1, b. 1808, l. 8, 29, 34, 226;

f. K-41, ap. 1, b. 1814, l. 181, 185, 205;

f. K-41, ap. 1, b. 1816, l. 31-34, 36-39, 41-42;

Publikacijos:

Algirdas Šiuokščius, *Nenugalimas*, Laisvės kovų archyvas, 1994, Nr. 10, psl. 144;

Lionginas Bakutis, *Gyvenimo vardu*, kn. „Liaudies gynėjų žodis“, 1987, psl. 24;

Pasakoja Gediminas Puslys, kn. „Dejavo žemė ir žmonės“, Utenos apylinkių partizanų ir rėmėjų atsiminimai, 2004, psl. 15;

Rapolas Šaltenis, „Aš – mokytojas“, 2007, psl. 209;

Balys Juodzevičius, *Žuvusio partizano apspardymas*, kn. „Akistata su mirtim“, Utena, 2012, psl. 136-140.

2. Dėl Prano ir Leokadijos Gečių žūties 1949 m. lapkričio 5 d.

Pranas Gečys dirbo Utenos apskrities Alantos valsčiaus vykdomojo komiteto buhalteriu, Leokadija Gečienė – namų šeimininkė.

Per 300 metrų nuo P. ir L. Gečių sodybos (vienkiemio) Utenos apskrities Alantos valsčiaus Papiškių kaime 1949 m. rugsėjo 28 d. MGB kareivių apsupti ginkluoto susirėmimo metu žuvo aštuoni partizanai, gyvas ištrūko partizanų būrio vadas Mykolas Urbonas-Liepa. Šie partizanai žūties išvakarėse lankėsi pas P. ir L. Gečius, ten vakarieniavo. Kartu su kitais žuvo B. Stasiulionio žūties epizode minimas Liūto rinktinės Ažuolo kuopos vadas Vladas Patumsis-Aukštaitis, Liūto rinktinės vadas Jonas Morkūnas-Šiaurys, Viesulas, M. Urbono brolis Silvestras Urbonas-Lapinas.

P. ir L. Gečiai partizanų žūties ankstų rytą išvyko į Uteną. Po kelių valandų prieš partizanus surengta karinė MGB operacija.

M. Urbonas ne iš karto išdavyste įtarė P. ir L. Gečius. Daugiau nei mėnesį partizanai tyrė šių partizanų žūties priežastis ir aplinkybes, stebėtas ir sektas P. Gečys. Apie jų staigų išvykimą į Uteną M. Urbonui papasakojo Antanas Kulionis, žemiau minimo Jono Kulionio sūnėnas.

1949 m. lapkričio 5 d. P. ir L. Gečiai savo namuose buvo sušaudyti.

1950 m. balandžio 12 d. žuvus partizanui Broniui Kazickui-Sauliui, bunkeryje MGB rado P. ir L. Gečių likvidavimo protokolą, pasirašytą M. Urbono ir A. Kraujelio slapyvardžiais. Jame pažymėta, kad kaimynai užtikrintai davė parodymus apie P. ir L. Gečių išdavystę, taip pat gautos žinios iš P. Gečio bendradarbių, teigusių, kad P. Gečys turi ryšius su vadovaujančiais komunistais Utenoje. Protokole pabrėžtas pasikeitęs P. Gečio elgesys: ėmęs elgtis labai atsargiai, namo iš darbo grįždavęs kitu keliu, per kitus asmenis perdavęs prašymą M. Urbonui-Liepai palikti gyvus nors vaikus, kai kada ėjo lydymas strībų apsaugos. Protokole pažymėta, kad anksčiau jis buvo partizanų ryšininkas Klevas.

MGB suimtas M. Urbonas tardymo, akistatos ir teismo metu teigė, kad jis nusprendė P. ir L. Gečius nužudyti todėl, kad jie išdavė partizanus. Jis apsilankė pas Molėtų rajono Kaniūkų kaime gyvenusį A. Kraujelį, tuo metu buvusį jo vadovaujamo partizanų būrio ryšininku, ir papasakojo jam apie P. Gečį bei būtinybę jį nužudyti. Pasak M. Urbono, jis pats iš automato nušovė P. Gečį, o ryšininkas A. Kraujelis iš belgų markės pistoleto – L. Gečienę. M. Urbonas taip pat paaiškino, kad jo tardomas P. Gečys prisipažino MGB pranešęs apie partizanų stovyklos vietą. L. Gečienė sušaudyta todėl, kad ji kartu važiavo į Uteną ir pranešė MGB. M. Urbono akivaizdoje A. Kraujelis surašęs P. ir L. Gečių likvidavimo protokolą, kurį M. Urbonas perdavė partizanų rajono viršininkui. Pasak M. Urbono, A. Kraujelis išėjo į mišką ir tapo jo būrio partizanu praėjus maždaug 2-3 mėn. po P. ir L. Gečių nužudymo. M. Urbonas nuteistas mirties bausme ir sušaudytas.

M. Urbono parodymus reikėtų vertintini kritiškai ne tik dėl to, kad prieš suimtus partizanus tardymų metu buvo naudojamas fizinis ir psichologinis smurtas siekiant išgauti reikiamus, tačiau ne visada tikrovę atitinkančius parodymus ir prisipažinimus, tardytojai neretai savo tyrimui reikiama linkme „tikslindavo“ tardomojo parodymus, dalį savo kaltės jis siekė perkelti A. Kraujeliui. Svarbiausias MGB tikslas buvo suėmus M. Urboną priversti jį bendradarbiauti ir užverbavus panaudoti operatyvinėse čekistų priemonėse naikinant likusius partizanus.

Prieštaringu laikytinas M. Urbono tvirtinimas, kad A. Kraujelis tuo metu buvo Molėtų rajono Kaniūkų kaime legaliai gyvenantis ryšininkas. Ryšininkas apskritai negalėjo vykdyti bausmių. Bet kuriuo atveju: ar kaip priesaiką davęs ryšininkas, ar kaip priesaiką davęs partizanas A. Kraujelis buvo pavaldus M. Urbonui.

Egzistuoja pagrįsta, sunkiai pašalinama abejonė, kad tardymo protokoluose užrašyti M. Urbono parodymai apie A. Kraujelį buvo nešališki ir objektyvūs.

L. Gečienės tėvas Jonas Kulionis, miręs 1953 m., dukters ir žento žūties tiesioginis liudininkas, MGB apklausos metu paliudijo, kad M. Urbonas-Liepa abu Gečius išbarė, apkaltino

išdavyste ir juos abu iš pistoleto nušovė („Urbonas iš pistoleto keliais šūviais nužudė Praną Gečį, o po to ir Leokadiją Gečienę“). Kartu buvęs kitas asmuo jam buvo visiškai nepažįstamas. Sušaudęs Gečius M. Urbonas padėjo ant stalo raštelį, paaiškinantį, už ką jie nužudyti. Tą patį J. Kulionis paliudijo akistatos su M. Urbonu metu. Tardytojas, cituodamas J. Kulionio parodymą, kad M. Urbonas iš pistoleto nušovęs P. Gečį ir L. Gečienę, perklausė, iš kokio ginklo buvo šauta. J. Kulionis atsakė, kad M. Urbonas šovė į P. Gečį ir L. Gečienę ir patikslino, kad galbūt buvo šauta iš automato.

MGB, o vėliau KGB apklaustas P. ir L. Gečių sūnus Albertas Gečys paliudijo, kad iš dviejų asmenų jis pažino M. Urboną-Liepą, kuris buvo ginkluotas automatu. M. Urbonas tėvus išvadino išdavikais ir paleido šūvius iš automato. Pas antrąjį jam nepažįstamą asmenį ginklo nepastebėjo. Ar šaudė antrasis, neprisimena. Tačiau atsimena, kad vėliau buvo rastos iššautų septynių šovinių tūtelės, visos iš automato. Paklaustas apie A. Kraujelį, nieko konkretaus pasakyti negalėjo.

Nors M. Urbonas teigė, kad jis šaudė iš automato, o A. Kraujelis iš pistoleto, įvykio vietos apžiūros MGB akte pažymėta, kad panaudotas ginklas – rusiškas automat, įvykio vietoje rastos tik automato septynios gilzės.

MGB apklaustas P. Gečio brolis Antanas Gečys tvirtino, kad ant stalo buvo paliktas raštelis, kuriame buvo parašyta, kad P. ir L. Gečiai sušaudyti už partizanų išdavimą. Jam tekę girdėti, kad sušaudant P. ir L. Gečius dalyvavo M. Urbonas. Iš Jono Kulionio girdėjęs, kad dalyvavo trise: du viduje, vienas lauke.

Dėl Laisvės kovų dalyvio teisinio statuso pripažinimo tėvams į LGGRT centrą kreipėsi P. ir L. Gečių duktė R. Klimavičienė. Ji LGGRT centrui pateikė dviejų liudininkių, tarp jų – buvusios kaimynės, parodymus, kad kaimo žmonės kalbėjo, jog P. ir L. Gečius galėjo sušaudyti NKVD. Šių liudininkių parodymai atmestini kaip ir abejotini P. ir L. Gečių dukters samprotavimai apie tai, kad du vyrai, sušaudę tėvus, nebuvo partizanai, jie galėję būti pasamdyti, kad tėvus nušovė du nepažįstami vyrai, tačiau ne M. Urbonas, kurį ji pažinojo.

MGB operatyvinėje informacijoje – Utenos apskrities skyriaus 1949 m. lapkričio 26 d. suvestinėje konstatuota, kad P. ir L. Gečiai nužudyti dviejų nenustatytų nacionalistinio pogrindžio narių. Iš to darytina išvada, kad MGB tiriant P. ir L. Gečių nužudymą, J. Kulionis net M. Urbono neminėjo, galbūt bijojo. Jis turėjo būti apklaustas kitą dieną po įvykio, t.y. po 1949 m. lapkričio 5 dienos, bet jo apklausos protokolas nerastas.

Nors M. Urbonas tvirtino, kad likvidavimo protokolą surašė A. Kraujelis, atlikus rašysenos ekspertizę, protokolo ir parašų autorystės MGB ekspertai nenustatė.

MGB konstatavo, kad P. ir L. Gečiai palaikė ryšį su partizanais, juos rėmė maistu, partizanai lankydavosi jų namuose, P. Gečys buvo ryšininkas slapyvardžiu Klevas. Tai MGB sužinojo iš likvidavimo protokolo ir palikto ant stalo raštelio, kitus duomenis galėjo nustatyti ar patvirtinti per savo agentūrą. Be to, P. ir L. Gečių sodyboje MGB surado bunkerį penkiems asmenims. Tačiau įvykio vietos 1949 m. lapkričio 6 d. apžiūros akte, apibūdinant nušautąjį P. Gečį, pasakyta kai kas daugiau. Pažymėta, kad jis buvo Lietuvos kariuomenės vyr. seržantas, praeityje priklausė šaulių organizacijai, 1941 m. karo pradžioje priklausė sukilėlių, „baltųjų partizanų“, būriui. Jokios informacijos apie tai, kad jis buvo MGB agentas, nepateikta. Faktas, kad MGB iki P. Gečio žūties turėjo konkrečių žinių apie jo antisovietinę praeitį, jokių veiksmų prieš jį nesiėmė, leido dirbti vykdomajame komitete, leidžia daryti prielaidą: MGB po aštuonių partizanų žūties nesikišo, laukė, kol partizanai su P. Gečiu susidoros patys. Manytina, kad tuo atveju, jeigu jis būtų buvęs MGB agentas, būtų siekta jį apsaugoti. Bet neatmestina ir prielaida, kad P. Gečys galėjo būti naudingas

sovietų valdžiai, jeigu į tokius jo praeities faktus nereaguota. Įvykio vietos apžiūros akte pažymėta, kad nužudant P. ir L. Gečius dalyvavę du asmenys buvo civiliai, aukštaūgiai, ginkluoti rusiškais automatais. Akte nepaminėtas ant stalo paliktas raštelis, pažymėta, kad daiktinių įrodymų nerasta, išskyrus iššautas septynias gilzes.

Trijų MGB agentų-informatorių, teikusių žinias apie aštuonis žuvusius partizanus ir jų dislokaciją, duomenys nesutapo su P. ir L. Gečių tapatybių duomenimis. Tyrimo metu nustatytas konkretus asmuo, pagal kurio informaciją MGB surengė prieš minėtus partizanus karinę čekistų operaciją. Jo pavardė nesutapo su P. Gečio pavarde. MGB operatyviniuose dokumentuose pažymėta, kad P. Gečys ryšio su MGB neturėjo, informaciniam-agentūriniam tinklui nepriklausė.

Nesant nepaneigiamų įrodymų, kad P. ir L. Gečiai išdavė partizanus ir esant įrodymams, kad jie rėmė partizanus, LGGRT centras 2005 m. Pranui ir Leokadijai Gečiams pripažino Laisvės kovų dalyvio teisinį statusą (po mirties).

Išvada

A. Kraujelio kaltė nušovus L. Gečienę negali būti pripažinta įrodyta. Kaltė turi būti argumentuotai pagrįsta nekeliančiais abejonių, neprieštaringais įrodymais. Pagal esamus duomenis taip konstatuoti nėra pagrindo. Remtis vien M. Urbono parodymu būtų tendencinga ir neobjektyvu. M. Urbono parodymą apie tai, kad A. Kraujelis nušovė L. Gečienę neigia J. Kulionio, akivaizdaus liudininko, parodymas, kad P. ir L. Gečius sušaudė M. Urbonas. Įvykio vietoje rastos tik iš M. Urbono turėto automato iššautos gilzės. Partizanai tyrė aštuonių partizanų žūties aplinkybes, analizavo P. ir L. Gečių elgesį ir veiksmus, apklausė kaimynus, bendradarbius. M. Urbonas sušaudė P. ir L. Gečius būdamas visiškai įsitikinęs jų išdavyste. 2005 m. nustatyta, kad partizanus išdavė ne Gečiai.

Šaltiniai:

Prano ir Leokadijos Gečių Laisvės kovų dalyvių bylos K-1144, K-1145 (saugomos LGGRTC archyve);

Dokumentai iš LYA:

f. K-1, ap. 3, b. 1814, l. 130, 176, 189-190, 231;

f. K-1, ap. 3, b. 1815, l. 40;

f. K-1, ap. 3, b. 1816, l. 34;

f. K-1, ap. 3, b. 1818, l. 40;

f. K-1, ap. 3, b. 1819, l. 17, 31, 34;

f. K-1, ap. 3, b. 1820, l. 73-74;

f. K-1, ap. 6, b. 82, l. 16;

f. K-1, ap. 15, b. 3410, l. 10, 78;

f. K-1, ap. 16, b. 50, l. 65-66;

f. K-41, ap. 1, b. 1815, l. 38, 40;

f. K-1, ap. 58, b. 47478/3, t. 1, l. 75-77, 82, 85-91, 95-96, 98-99, 101-103, 108-110, 118-119, 123-126;

f. K-1, ap. 58, b. 25117/3, t. 1, l. 10, 301-302; t. 2, l. 197, 211-212, 214-215, 266, 320, 349-1;

f. K-1, ap. 61, kartoteka 38A, l. 47-68;

3. Dėl Molėtų rajono Purvėnų apylinkės darbo žmonių deputatų tarybos pirmininko Leonardo Lapušausko ir Viktorijos Lapušauskienės žūties 1949 m. gruodžio 6 d.

MGB surašytame tardymo protokole rašoma, esą Mykolas Urbonas-Liepa parodęs, kad partizanų ryšininkas, gyvenantis Molėtų rajono Kaniūkų kaime, A. Kraujelis 1949 m. gruodžio 6 d. pasaloje iš pistoleto nušovė Anomislio kaimo gyventojus – apylinkės tarybos pirmininką L. Lapušauską ir jo žmoną V. Lapušauskienę.

M. Urbonas aiškino, kad jis apie A. Kraujelio ketinimą nužudyti L. Lapušauską žinojo, tačiau savo nuomonės šiuo klausimu jam neišreiškė, neskatino šito daryti, tačiau ir nebandė sulaikyti. Jis tvirtino, kad nužudymą A. Kraujelis įvykdė vienas ir jam apie tai pasipasakojo. M. Urbono teigimu, L. Lapušauskas nužudytas už aktyvią veiklą įtvirtinant sovietų valdžią.

Tačiau tardytojas M. Urbonui prieštaravo, teigdamas, kad yra duomenų, jog pats M. Urbonas dalyvavo nužudant L. ir V. Lapušauskus. M. Urbonas šitai neigė aiškindamas, kad nužudymo metu, 1949 m. gruodžio 6 d., buvo 10 km atstumu nuo įvykio vietos kartu su partizanu Steponu Jakučioniu-Aušra, kurio parodymų apie įvykį nėra, nes jis žuvo 1951 m. Pasak M. Urbono, nužudęs L. ir V. Lapušauskus, A. Kraujelis surašė likvidavimo protokolą, kurį jie abu pasirašė slapyvardžiais Liepa ir Pabaisa („Likvidavo: „Liepa“, „Pabaisa“). M. Urbono teigimu, po nužudymo A. Kraujelis dvi - tris dienas gyveno Molėtuose pas savo draugą, partizanų ryšininką ir rėmėją gimnazistą Danielių Bružą. Pastarasis buvo Vytauto apygardos partizanas nuo 1950 m., nebuvo suimtas ir tardomas, žuvo 1951 m. gruodžio mėn., todėl jo parodymų apie įvykį nėra.

Likvidavimo protokole pažymėta, kad L. ir V. Lapušauskai nušauti remiantis teisingais ir garantuotais duomenimis, gautais iš valsčių ir vietinių žmonių. L. Lapušauskas likviduotas kaip pasižymėjęs komunistų patriotas, kurio daromą didelę žalą partizanams ir apylinkės gyventojams pastebėjo vietiniai partizanai. Dėl V. Lapušauskienės likvidavimo protokole konkrečiai nepasisakyta.

M. Urbono parodymai nelaikytini patikimais ne tik dėl priešasčių, išdėstytų analizuojant P. ir L. Gečių nužudymo epizodą. M. Urbonas buvo partizanų būrio vadas ir buvo atsakingas už būrio veikimo teritorijoje vykdomas bausmes. Netikėtina, kad jis leido pareigomis žemesniam asmeniui (pasak jo – ryšininkui) paskirti bausmę ir savavališkai veikti. M. Urbonas tokiais parodymais siekė sumažinti savo atsakomybę, ją perkeldamas tuo metu ginkluoto pasipriešinimo pogrindyje dar veikiančiam partizanui A. Kraujeliui. Įsidėmėtina tai, kad žudant esą nedalyvavęs M. Urbonas, tardomas 1952 m. tiksliai nurodė net savaitės dieną, kada buvo nužudyti L. ir V. Lapušauskai – antradienį.

Apklausiama L. ir V. Lapušauskų duktė Stasė Dunajeva liudijo, kad 1947 m. pabaigoje į jų namus atėjo septyni partizanai. Tada ji pabėgo ir pasislėpė už ūkinių pastatų. Sugrįžusi į namus sužinojo, kad partizanai sumušė jos tėvą už tai, kad jis dirba apylinkės tarybos pirmininku. Pasak dukters, partizanai tėvus nužudė gruodžio 6 d. rytą per 100 metrų nuo Anomislio kaimo.

Kad tėvas buvo sumuštas patvirtino ir L. ir V. Lapušauskų sūnus Pranas Lapušauskas, kuris sakė, kad iš vietinių gyventojų girdėjęs, jog jo tėvus nušovė A. Kraujelis ar M. Urbonas, tačiau kuris, tiksliai nežino. Sūnaus manymu, tėvas nušautas kaip tarybinis aktyvistas.

Liudytoju apklaustas Afanasijus Dunajevas parodė, kad maždaug 10-11 val. ryte jis važiavo keliu į Molėtus. Išgirdo šūvius. Vėliau sužinojo, kad nušauti L. ir V. Lapušauskai. Kas juos nušovė, nematė. A. Dunajevas yra dirbęs stribu.

Šūvius 10-11 val. ryte girdėjo Janė Aleksejūnaitė, Antanas Diktoras ir Vytas Diktoras. Jie pastebėjo per kelią miško link nubėgantį vyriškį. Pradžioje pamanė, kad tai medžiotojas. Jo veido

nematė, ar turėjo ginklą, taip pat nematė. Liudytojų parodymai, apibūdinantys vyriškį, nesutapo: vieni jį laikė vidutinio ūgio, kiti aukštesniu nei vidutinio ūgio, dar kiti – aukšto ūgio. Vieni vietiniai gyventojai, kalbėdami apie įvykį, minėjo A. Kraujelį, kiti – M. Urboną.

Vienas MGB agentas pranešė, kad iš pokalbių su gyventojais pavyko sužinoti, kad L. ir V. Lapušauskus nušovė buvęs Purvėnų gyventojas, kurio vardas ir pavardė pranešime nurodyti, gyvenantis Vilniuje, atvykęs į Purvėnus ir tuoj po žudynių išvykęs atgal. Jis buvo gavęs ištremto giminaičio, partizanų rėmėjo laišką, kuriame šis prašė „padėkoti“ apylinkės pirmininkui L. Lapušauskui už jo ištrėmimą. Apie tai skubiai informuotas Lietuvos SSR valstybės saugumo ministras. Ši versija nebuvo patvirtinta.

MGB nustatė, kad L. ir V. Lapušauskai nušauti iš pistoleto Parabellum. Bet M. Urbono teigimu, A. Kraujelis prieš mėnesį L. Gečienę nušovė iš belgų markės pistoleto.

Atlikto tyrimo pagrindu parengtame Valstybinio Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centro 1993 m. spalio 6 d. rašte Nr. 1027, adresuotame partizano Danieliaus Bružo broliui, pažymėta, kad partizanas A. Kraujelis-Siaubūnas 1949 m. gruodžio 3-6 dienomis gyveno Molėtuose pas D. Bružą. Taigi, iki L. ir V. Lapušauskų nužudymo ir jo metu 1949 m. gruodžio 6 d. A. Kraujelis buvo Molėtuose pas D. Bružą. Tai prieštarauja M. Urbono tvirtinimui, kad A. Kraujelis slėpėsi Molėtuose pas D. Bružą po L. ir V. Lapušauskų nužudymo.

Pažymėtina, kad 1949 m. gruodžio 12 d. Vytauto apygardos Liūto rinktinės partizanai likvidavo Albiną Liaščių ir Bronių Liaščių kaip plėšikus, veikusius partizanų vardu (LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42003/3, l. 1-49). Tad, tuo laiku Liūto rinktinės veikimo teritorijoje veikė asmenys, prisidengę partizanų vardu ir savo veikla juos kompromituodami.

Išvada

Antano Kraujelio dalyvavimas nušaunant L. ir V. Lapušauskus negali būti pripažintas įrodytu. Remtis tik siekiančio išvengti atsakomybės suimto ir tardomo M. Urbono MGB duotais prieštarais parodymais būtų šališka ir neobjektyvu. Jokie kiti iš A. Kraujelio aplinkos suimti partizanai ir kiti apklausti asmenys netvirtino, kad jis nušovė L. ir V. Lapušauskus. Jų nužudymo metu A. Kraujelis galimai buvo kitoje vietoje – Molėtuose pas D. Bružą. M. Urbono liudijimą prieš A. Kraujelį, nepatvirtintą jokiais kitais duomenimis, KGB formaliai perrašė į A. Kraujeliui reiškiamus kaltinimus. Kai kurie liudytojai matė iš įvykio vietos nubėgantį vyriškį, tačiau jo nepažino. Iki M. Urbono parodymų MGB konstatavo, kad L. ir V. Lapušauskus nušovęs asmuo nenustatytas.

Šaltiniai:

Dokumentai iš LYA:

f. K-1, ap. 58, b. 47478/3, t. 1, l. 75-76, 82, 128-129, 132, 138-144ap, 146-149, 151-154, 156-157ap, 159-162; t. 3, l. 292, 299; t. 4, l. 109;

f. K-41, ap. 1, b. 1816, l. 89, 91-92,

Buvusių Lietuvos SSR NKVD-NKGB-MVD-MGB-KGB darbuotojų bei strībų elektroninė kartoteka.

4. Dėl Anykščių rajono „Pergalės“ kolūkio pirmininko, Visasąjunginės komunistų partijos (bolševikų) nario Vasilijaus (Vasilij) Rutkausko (Rutkovskij) ir Visasąjunginės

komunistų partijos (bolševikų) Vilniaus srities komiteto atstovo Aleksandr Balašov žūties 1951 m. rugpjūčio 11 d.

V. Rutkauskas (Rutkovskij) aktyviai dalyvavo organizuojant kolūkius. VKP (b) narys nuo 1940 m. Prieš tai dirbo laikraščio „Kolektyvinis darbas“ tipografijos direktoriumi. Nuo 1951 m. kovo mėn. kolūkio pirmininkas. 1951 m. gegužės 12 d. MGB jam išdavė pistoletą ir 15 šovinių.

A. Balašov, gimęs Jaroslavlio srityje, buvo VKP (b) Vilniaus srities komiteto narys, agitatorius. Tarnavo Vilniaus geležinkelio stoties sukarintoje apsaugoje. Komandiruotas į Anykščių rajoną kaip VKP(b) atstovas.

Vytauto apygardos štabo Žvalgybos skyriaus viršininkas Teodoras Kviklys-Klajūnas sukviėtė partizanų pasitarimą, kuriame priimtas sprendimas likviduoti sovietų valdžios apginkluotą kolūkio pirmininką V. Rutkauską (Rutkovskij). Pradžioje svarstyta galimybė likviduoti visą ginkluotą kolūkio valdybą. Kiti duomenys teigia tris variantus: a) A. Kraujelis T. Kvikliui-Klajūnui pasiūlė surengti pasalą, b) jis perdavė aukštesnio partizanų vado (tikėtina, kad Broniaus Kalyčio-Siaubo, vėliau užverbuoto MGB ir veikusio kaip agentas smogikas) nurodymą organizuoti pasalą, 3) pasalą inicijavo J. Apacianka-Viesulas ir A. Kraujelis.

Partizanai, tarp jų A. Kraujelis, surengė pasalą. Vienais duomenimis pasalai vadovavo T. Kviklys-Klajūnas, kitais – A. Kraujelis, dar kitais – abu. Pasaloje dalyvavo 10 partizanų. A. Kraujelis stovėjo sargyboje, pro binoklį stebėjo kelią. Jis pranešė, kad artėja kinkinys. Jam priartėjus, partizanai atidengė ugnį. Pirmasis iš kulkosvaidžio pradėjo šaudyti T. Kviklys-Klajūnas. Po to iš automatų, šautuvų, pistoletų ėmė šaudyti visi kiti pasaloje dalyvavę partizanai.

Vėliau MGB suimti ir tardomi pasalos dalyviai teigė, kad, nušovus arklį, apšaudomi asmenys iššoko iš vežimo. Pirmas nušautas A. Balašovas, o V. Rutkauskas (Rutkovskij) sužeistas bandė bėgti. Vėliau trys suimti pasalos dalyviai partizanai parodė, kad kolūkio pirmininką V. Rutkauską (Rutkovskij) šaudydamas vijosi ir iš pistoleto nušovė A. Kraujelis.

Skirtingi buvo ir kitų pasalos dalyvių parodymai. Vieni teigė, kad į bėgantį V. Rutkauską (Rutkovskij) partizanai šaudė iš kulkosvaidžio, o jam žuvus, A. Kraujelis paėmė jo pistoletą ir perdavė T. Kvikliui-Klajūnui; kiti – kad V. Rutkauską nusivijo J. Apacianka ir A. Kraujelis; dar kiti – bėgantį V. Rutkauską vijosi visi, o nušovė trimis-keturiomis serijomis iš kulkosvaidžio T. Kviklys-Klajūnas. Iš nušautųjų paimtas pistoletas, komunistų partijos narių bilietai, kiti dokumentai. Juos paėmė T. Kviklys-Klajūnas.

Sprendžiant iš įvykio vietos ir lavono apžiūros protokolo, V. Rutkauskas (Rutkovskij) suvarpytas kulku. Žinant, kad pradžioje į jį šaudyta iš kulkosvaidžio, vėliau iš kitų ginklų, mažai tikėtina, kad jį nušovė būtent A. Kraujelis iš pistoleto.

Išvada

V. Rutkauskas (Rutkovskij) ir A. Balašov nušauti po partizanų pasitarimo kaip okupacinio-sovietinio režimo atstovai, užėmę atsakingas pareigas administracinėje struktūroje. V. Rutkauskas (Rutkovskij) buvo ginkluotas. Jie nelaikytini taikiais gyventojais. Lietuvos Respublikos teisinių institucijų (pavyzdžiui, prokuratūros) sprendimuose partizanų baudžiamieji veiksmai atsakingas pareigas okupacinio režimo struktūroje ėjusių asmenų atžvilgiu įvertinti kaip teisėti, kaip aktyvus ginkluotas pasipriešinimas sovietiniam okupaciniam režimui.

Šaltiniai:

Dokumentai iš LYA:

f. K-1, ap. 58, b. 47478/3, t. 1, l. 170, 180-181, 183-185, 192-195, 199, 220-225, 227-230, 232-235, 237-239, 243-244, 247, 249, 251-252, 267-268, 278-280, 290-293, 299, 303-306, 309-310; t. 2, l. 6, 10-12; t. 3, l. 292, 299; t. 4, l. 109.

5. Dėl Anykščių rajono sovietinių aktyvistų Stasio Litviničiaus, Andriaus Vrubliausko, Marijonos Adamonienės ir Juzės Šidlauskaitės žūčių 1951 m. gruodžio 2-3 d.

Vytauto apygardos vadas Bronius Kalytis-Siaubas 1951 m. lapkričio mėn. įsakė partizanams likviduoti sovietinius aktyvistus. Šį įsakymą vykdyti pavedė Vytauto apygardos Liūto rinktinės Žėručio rajono vadui Henrikui Ruškuliui-Liūtui, kadangi aktyvistai gyveno jo veikimo rajone. Šis savo ruožtu įsakė sau pavaldiems partizanams, tarp jų A. Kraujeliui.

B. Kalytis 1951 m. gruodžio 20 d. kartu su M. Urbonu suimtas ir MGB užverbuotas agentu-smogiku, dėl jo kaltės žuvo, buvo represuoti partizanai, kiti rezistencijos dalyviai.

Akcijoje prieš sovietinius ir kolūkinius aktyvistus dalyvavo aštuoni partizanai, tarp jų A. Kraujelis. Jie turėjo surinkę informaciją apie aktyvistų vykdomą partizanams ir jų rėmėjams priešišką veiklą. Akcijai vadovavo Vytauto apygardos Liūto rinktinės Žėručio rajono vadas H. Ruškulis.

Pažymėtina, kad asmuo nebūtinai turėjo būti užverbuotas MGB agentu ar informatoriumi, kad pranešintų sovietinės valdžios organams apie partizanus ar juos remiančius vietas gyventojus. Kai kurie ir nebūdami užverbuoti tai darė iš sovietinių įsitikinimų ar asmeninio suinteresuotumo.

Pateikiama informacija pagal MGB suimtų, nuteistų ir sušaudytų partizanų Henriko Ruškulio-Liūto ir Justino Apaciankos-Viesulo tardymo bei teismo metu duotus parodymus, taip pat nužudytų aktyvistų šeimų narių parodymus.

S. Litviničius nužudytas kaip sovietinis kolūkio aktyvistas ir dėl ryšių su MGB. Partizanų rėmėjas skundėsi, kad S. Litviničius turi ginklą, teikia žinias MGB, apie jį pranešinėja rajono valdžiai, prokuratūrai, yra komunistas. Išlikę archyviniai duomenys liudija, kad Stasys Litviničius buvo MGB Anykščių rajono agentas slapyvardžiu „Les“, priklausęs agentūriniam informatorių tinklui.

A. Vrubliauskas nužudytas kaip sovietinis aktyvistas, dėl ryšių su MGB, kuriam apskundė partizanų rėmėją Stasį Grigą, vykdžiusį partizanų užduotis, aprūpindavusį juos maistu, slapsčiusį savo ūkyje.

Pasak J. Apaciankos, A. Vrubliauskas 1950 m. rudenį pamatęs jį gyventojų Babelio namuose, apie tai pranešė MGB, nes netrukus atvyko kareiviai ir tris valandas darė kratą. J. Apacianka tuo metu buvo pasislėpęs spintoje ir tik atsitiktinai nebuvo surastas.

Viena A. Vrubliausko duktė buvo komjaunuolė, ji lankydamosi pas gyventojų S. Grigo dukterį Genę Grigaitę pamatė ten buvusius du partizanus, vienas iš jų buvo H. Ruškulis. Nors partizanams pažadėjo apie tai niekam neprasitarti, grįžusi papasakojo tėvui. Šis, partizanų teigimu, pranešė MGB, kad pas S. Grigą lankosi partizanai. S. Grigo sodybą puolė sribai ir įvyko susišaudymas, kurio metu vienas sribas žuvo, vienas sužeistas.

Kita duktė ištekėjusi už sribo, trečioji duktė partizanų jau buvo bausta: sumušta, išplakta rykštėmis ir apkirpta, įspėta apie partizanus neplepėti. A. Vrubliausko žmona ir trys dukterys iki O. ir S. Grigų suėmimo apklaustos MGB, liudijo, kad Grigų sodyboje lankydavosi partizanai.

Dėl šių priežasčių ir arešto grėsmės partizanų rėmėjas S. Grigas buvo priverstas pereiti į nelegalią padėtį, buvo ieškomas, vėliau suimtas ir nuteistas 25 m. laisvės atėmimo bausme. Dėl arešto grėsmės į nelegalią padėtį pasitraukė ir S. Grigo žmona su dukra, partizanų rėmėjos. Jos abi

vėliau suimtos ir nuteistos 25 m. laisvės atėmimo bausme. Sūnus Gintautas Grigas žuvo kaip partizanas.

M. Adamonienė nužudyta kaip sovietinė patriotė ir dėl ryšių su MGB. J. Apaciankos teigimu, ji išdavusi du jo pusbrolius partizanus. Ji buvo partizanų įspėta nutraukti ryšius su MGB, kartą, jos teigimu, partizanai kėsinosi ją nužudyti, bet ji pabėgusi. Partizanai dar 1945 m. dėl priešiškos veiklos buvo ją išviję iš kaimo ir įsakę negrįžti tol, kol bus nuversta sovietų valdžia. Kelis metus gyveno Skiemonių miestelyje, o 1951 m. sugrįžo gyventi į kaimą. Žuvus dviem partizanams, vieno iš jų lavonas buvo pamestas miestelio aikštėje. Daugeliui žmonių girdint, ji pareiškė, kad gerai, jog juos nužudė. Prieš įvykdant mirties bausmę, ji buvo apkaltinta partizanų įsakymo pažeidimu. M. Adamonienę nušovė J. Apacianka, kuris šūvio metu netyčia į dešinę ranką sužeidė jos dukterį.

Nei tardomi minėti partizanai, nei apklausiami nukentėjusių aktyvistų šeimų nariai apie konkrečius A. Kraujelio veiksmus vykdant bausmes S. Litviničiui, A. Vrubliauskui ir M. Adamonienei nieko neliudijo.

Vytauto apygardos 1950 m. birželio 10 d. įsakyme Nr. 6/30 rajonų vadams rašoma, kad komunistinis okupantas visais būdais skiepija jaunimui žalingą komunistinę dvasią ir vilioja jį į komunistinę organizaciją – komjaunimą. Pažymima, kad kaimo jaunimas, iki šiol buvęs prieš komunistinį tvaiką atsparesnis, pradeda palūžti. Siekiant užkirti tam kelią ir apsaugoti jaunimą nuo ištautėjimo bei kenksmingų prieš Tautą veiksmų, Laisvės kovotojams partizanams įsakoma panaudoti nurodytas priemones, tarp jų: „ištyrimo rezultate paaiškėjus, kad jaunuolis yra komjaunimo narys ir turi organizacijos bilietą, likviduoti be perspėjimo; sulikviduotųjų organizacinius bilietus pristatyti“. Partizanų rajonų vadai įpareigoti skelbti šį įsakymą sau pavaldiems organizaciniams vienetams. Įsakymo nuorašo tikrumą patvirtino Vytauto apygardos Liūto rinktinės Žėručio rajono vadas Henrikas Ruškulis-Liūtas.

Juzė Šidlauskaitė vadovavo Visasąjunginės Lenino komunistinio jaunimo sąjungos (VLKJS) vietiniams komjaunuoliams, buvo Skiemonių valsčiaus „Bangos“ kolūkio ir Anykščių rajono „Laisvo Artojo“ kolūkio pirminių komjaunimo organizacijų sekretorė (komsorgė). Dirbdama šiose pareigose instruktavo agitatorių grupes, ragino agituoti jaunimą. Vėliau perkelta į Paežerių apylinkės klubo-skaityklos vedėjos pareigas. Dirbdama šiose pareigose uoliai vykdė politinį-aiškinamąjį darbą kolūkyje.

H. Ruškulis ir J. Apacianka MGB tardomi liudijo, kad A. Kraujelis iš pistoleto nušovė komjaunuolę Juzę Šidlauskaitę. H. Ruškulis asmeniškai šito nematė, nes stovėjo sargyboje kieme, teigė tai sužinojęs iš kitų partizanų. J. Apacianka bausmės įvykdymo momento taip pat nematė, nes tuo metu esą buvęs kitoje patalpoje.

J. Apacianka namiškiams yra prisipažinęs, kad tai jis pats susidorojęs su komjaunuole J. Šidlauskaite.

MGB Utenos apskrities skyriaus viršininko pavaduotojas ir MGB Molėtų rajono skyriaus viršininkas Lionginas Bakutis apybraižoje „Gyvenimo vardu“ rašė apie šių aktyvistų nužudymą, bet A. Kraujelio šiame epizode neminėjo. Šioje apybraižoje pateikti H. Ruškulio žodžiai: „Pakeliui užsukome į komjaunuolės Šidlauskaitės namus ir ją nušovėme, reikalavome komjaunimo bilieto, tačiau ji mums neparodė.“

MGB apklausti J. Šidlauskaitės artimieji parodė, kad žudant dalyvavo aštuoni partizanai. Keturi iš jų įėjo į jos kambarį, kiti keturi liko kitame kambaryje. Partizanai pareikalavo komjaunimo bilieto, tačiau ji neatidavė. Tada partizanai patys surado jos komjaunimo bilietą. Vidutinio ūgio

ilgais tamsiais plaukais partizanas, ginkluotas pistoletu, pareiškęs, kad užteks būti agitatore, du kartus į ją iššovė.

H. Ruškulis ir J. Apacianka tardymų metu taip pat įvardijo kitus partizanus, įvykdžiusius bausmes S. Litviničiui ir A. Vrubliauskui.

Išvada

Partizanai vykdė apygardos vado ir rajono vado įsakymus. Partizanų kariniuose junginiuose, kuriuose nebuvo Karo lauko teismo, tokias funkcijas vykdė partizanų būrių vadai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. liepos 2 d. nutartis byloje Nr. 4R-6 sk/2012). Partizanai turėjo žinių (ar įrodymų) apie sovietinių aktyvistų vykdomą partizanams, jų šalininkams ir gyventojams priešišką veiklą. Apie tai, kad A. Kraujelis nušovė pirminės komjaunimo organizacijos sekretorę, komjaunuolę, agitatorę J. Šidlauskaitę, parodymus davė tardomi H. Ruškulis ir J. Apacianka, tačiau patys šito savo akimis nematė. Jos artimieji ją nušovusį asmenį apibūdino kaip vidutinio ūgio ilgais tamsiais plaukais partizaną.

Šaltiniai:

Dokumentai iš LYA:

f. K-1, ap. 58, b. 47478/3, t. 2, l. 4-12, 25, 68-70, 75, 84ap, 88-90, 92, 95-96, 99-100, 107, 111-115, 127-133, 135-143, 151-152, 154, 156;

f. K-1, ap. 58, b. P-15660, l. 40-41, 63, 78;

f. K-41, ap. 1, b. 1936, l. 267-268;

f. K-11, ap. 1, b. 252, l. 201;

f. K-1, ap. 58, b. 42003/3, l. 1-27, 1-28;

f. K-1, ap. 58, b. 24153/3, t. 1, l. 138, 141ap, 143, 148, 199; t. 2, l. 54-55, 70-72, 79-82, 87-90, 102-105, 107-131;

f. K-41, ap. 1, b. 1936, l. 267-268;

f. K-1, ap. 61, kartoteka Nr. 2; kartoteka Nr. 20, l. 11086-11086ap, 11087-11087ap;

f. 3700, ap. 2, b. 36, l. 1, 2ap, 3, 5;

f. 1606, ap. 1606, b. 42, l. 60, 77;

f. 1606, ap. 1606, b. 45, l. 241-241ap, 249;

Publikacijos:

Algirdas Šiukščius, *Nenugalimas*, Laisvės kovų archyvas, 1994, Nr. 10, psl. 148;

Lionginas Bakutis, *Gyvenimo vardu*, kn. „Liaudies gynėjų žodis“, 1987, psl. 34.

6. Dėl Molėtų rajono V. Čiapajevo vardo kolūkio pirmininko, kandidato į VKP(b) narius Viktor Utkin žūties ir Alantos miestelio klubo-skaityklos vedėjo, VKP (b) nario Jono Sakalio sužeidimo 1952 m. birželio 12 d.

Pateikiama informacija pagal įvykio vietos apžiūros MGB surašyto protokolo duomenis ir buvusio partizano Vlodo Petronio-Nemuno, kuris 1954 m. legalizavosi (pasidavė), atidavė ginklą KGB, prisipažino ir nebuvo nuteistas, parodymus.

Viktor Utkin turėjo užsienio markės pistoletą. Jo dėklą MGB pareigūnai rado įvykio vietoje.

Jonas Sakalis turėjo rusišką šautuvą. Utenos rajono V. Čiapajevo vardo kolūkio pirmininko pavaduotojas paliudijo, kad Jonas Sakalis buvo LKP Utenos rajono komunistų partijos komiteto įgaliotinis. MGB surašytame įvykio vietos apžiūros protokole J. Sakalis įvardytas aktyvistu.

Vladas Petronis tardomas paliudijo, kad jis su A. Kraujeliu surengė pasalą kolūkio pirmininkui V. Utkin. Priartėjus vežimui, abu jį apšaudė. V. Utkin iškrito iš vežimo, o J. Sakalis buvo sužeistas į petį ir ranką ir pabėgo. Iš V. Utkin A. Kraujelis paėmė užsienio markės pistoletą ir lauko krepšį su dokumentais. Ant kelio partizanai rado rusišką šautuvą su keturiais šoviniais. Ginklus partizanai pasiėmė. Jonas Sakalis mirė 1958 m. Kalbėta, kad V. Utkin yra nušovęs partizaną Joną Juočepį-Darių.

Apklausiama V. Utkino žmona parodė, kad ji iš vietinių gyventojų girdėjusi, kad nužudant jos vyrą dalyvavo Kraujelis, Petronis ir dar vienas.

Išvada

Kolūkio pirmininkas V. Utkin ir klubo-skaityklos vedėjas (galimai ir komunistų partijos komiteto įgaliotinis) J. Sakalis buvo okupacinės-sovietinės valdžios apginkluoti. Jiems partizanai pasalą surengė kaip ginkluotiems okupacinio-sovietinio režimo atstovams. Jie nelaikytini taikiais gyventojais.

Šaltiniai:

Dokumentai iš LYA:

f. K-1, ap. 58, b. 47478/3, t. 2, l. 208, 210, 213, 216ap-217, 237, 242, 244-245; t. 3, l. 270-271, 292, 299;

Publikacijos:

Algirdas Šiuksčius, *Nenugalimas*, Laisvės kovų archyvas, 1994, Nr. 10, psl. 148.

7. Dėl Molėtų rajono Kaniūkų kolūkio pirmininko pavaduotojo Edmundo Satkūno žūties 1952 m. gruodžio 22 d.

Edmundas Satkūnas ir A. Kraujelis buvo jaunystės draugai, E. Satkūnas jį rėmė ginkluoto pasipriešinimo kovoje.

E. Satkūnas, norėdamas išpirkti kaltę dėl bendravimo su A. Kraujeliu ir paramos jam, pasisiūlė MGB A. Kraujelį nušauti ir paprašė ginklo. MGB ginklą davė ir apmokė šaudyti, paaiškino, į kurią kūno vietą geriausia taikyti ir pasiuntė jį susitikti su A. Kraujeliu.

KGB apklausiamas Vladas Petronis liudijo, kad 1952 m. rudenį kartu su A. Kraujeliu įsirengė slėptuvę žiemai. A. Kraujelis jam pasakė, kad eis į susitikimą su kolūkio pirmininko pavaduotoju E. Satkūnu, kuris turi atnešti pinigų. Po dviejų valandų sugrįžęs pasakė, kad jį sužeidė. Pasirodo, kad atsisveikinęs su E. Satkūnu, pasisuko eiti, o į jį nueinantį E. Satkūnas pradėjo šaudyti ir sužeidė šoną (kitais duomenimis – krūtinę, plaučius). Tada jis atsisukęs iš automato paleido seriją į E. Satkūną. Pradžioje A. Kraujelis pamanė, kad pateko į kareivių pasalą, į kurią įviliojo E. Satkūnas. Artimiesiems A. Kraujelis pasakojo: „Maniau, kad kareiviai. Staiga atsigręžęs matau Edmundą baisiom akim, nusitaikiusį į mane. Patraukiau iš automato“.

MGB surašytame įvykio vietos apžiūros protokole užfiksuota, kad E. Satkūno lavonas gulėjo žemyn veidu, dešinėje rankoje buvo suspaustas „Nagan“ sistemos revolveris, užtaisytas septyniais šoviniais, iš kurių keturi iššauti. Protokole pažymėta, kad A. Kraujelio pasitraukimo iš įvykio vietos kryptimi žymios kraujo dėmės, liudijančios, kad jis buvo sužeistas.

MGB konstatavo, kad E. Satkūnas buvo per daug išgėręs, todėl tinkamai neįvykdė užduoties. Išlikusi MGB sudaryta A. Kraujelio ir E. Satkūno susišaudymo vietos schema.

Nepaisant to, kad E. Satkūnas akivaizdžiai siekė nužudyti A. Kraujelį, pastarojo atsakomieji būtinosios ginties veiksmai KGB dokumentuose pavadinti „teroristiniu aktu“.

Išvada:

A. Kraujelis gindamasis nušovė MGB apginkluotą ir užduotį jį nužudyti vykdžiusį E. Satkūną. Po to A. Kraujelis ilgai gydėsi (iki 1954 m. pabaigos), nes žaizda (ar žaizdos) pūliavo.

Šaltiniai:

Dokumentai iš LYA:

f. K-1, ap. 58, b. 47478/3, t. 2, l. 252, 254-255, 268-269, 286-288, 293;

Publikacijos:

Dalius Žygelis, *Antanas Kraujelis-Siaubūnas*, Karys, 2013, Nr. 10, psl. 51;

Algirdas Šiukščius, *Nenugalimas*, Laisvės kovų archyvas, 1994, Nr. 10, psl. 148-149;

Janina Šyvokienė, „Gyvenimą paaukojęs Tėvynei“, 2011, psl. 41-42, 47, 69, 186; 198;

Lionginas Bakutis, *Gyvenimo vardu*, kn. „Liaudies gynėjų žodis“, 1987, psl. 27-32.

TYRIMO REZULTATAI IR IŠVADA

Pagal Lietuvos Respublikos pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymą Kario savanorio statusas nepripažįstamas asmenims, kurie įsakė žudyti ar žudė taikius gyventojus arba dalyvavo darant šiuos nusikaltimus.

Naikindami sovietų okupacinės administracijos pareigūnus ir atstovus partizanai siekė trukdyti sovietinio-komunistinio aparato funkcionavimui.

Sovietiniai aktyvistai, aktyvūs sovietų valdžios rėmėjai, asmenys, okupacijos ir aneksijos sąlygomis padėję neteisėtos valdžios struktūroms įtvirtinti okupaciją ir aneksiją, slopinti Lietuvos gyventojų pasipriešinimą, talkinę neteisėtai valdžiai vykdančią nacionalizaciją, kolektyvizaciją, sovietizaciją, skleidę sovietų propagandą ir agitaciją, išdavę partizanus ar jų šalininkus, dalyvavę tremiant ar kitaip persekiojant gyventojus, sovietų valdžios apginkluoti nepriskirtini taikių gyventojų kategorijai. Šie asmenys žinojo, kad už tokius savo veiksmus gali būti partizanų baudžiami.

Lietuvos SSR KGB pažymoje apie Vytauto apygardos Liūto rinktinės Žėručio rajono, kuriam priklausė A. Kraujelis, partizanus pažymėta, kad minėtam padaliniui priklausę partizanai ginklu kovojo prieš sovietų valdžią, vykdė akcijas prieš sovietinį-partinį aktyvą, žlugdė sovietų valdžios vykdomas priemones, vykdė antisovietinę agitaciją (LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47478/3, t. 3, l. 270).

Okupacinio-sovietinio režimo represinės institucijos KGB sudarytoje keturių tomų A. Kraujelio byloje pažymėta, kad jis dalyvavo akcijose prieš tarybinio aktyvo asmenis. Toks KGB požiūris į nužudytuosius atskleidžiamas ir jo žmonos Janinos Snukiškytės, suimtos tuoj po A. Kraujelio žūties ir nuteistos laisvės atėmimu, byloje. Joje nužudytieji apibūdinti kaip komunistai, komjaunuoliai, kolūkinio kaimo aktyvistai, o bendrai – kaip tarybiniai (sovietiniai) aktyvistai. (LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47457/3).

Septyniuose išanalizuotuose epizoduose minimi žuvę asmenys, išskyrus P. ir L. Gečius ir V. Lapušauskienę, nelaikytini taikiais ar neutraliais gyventojais. Tai apylinkės pirmininkas, kolūkio pirmininkas ir pavaduotojas, LKP srities komiteto narys ir atstovas, švietimo skyriaus vedėjas,

pirminės komjaunimo organizacijos sekretorė. Kai kurie iš šių asmenų buvo ginkluoti, ir, partizanų žiniomis, apie juos, jų rėmėjus ir šalininkus pranešdavo MGB.

Nėra patikimų, akivaizdžių ir nekeliančių abejonių įrodymų, kad A. Kraujelis nušovė moteris L. Gečienę ir V. Lapušauskiene. Galimai įrodomieji duomenys yra apie tai, kad jis, vykdydamas apygardos ir rajono vadų įsakymus nušovė J. Šidlauskaitę kaip sovietinę aktyvistę, agitatorę, VLKJS pirminės organizacijos sekretorę (komsorgę). Tačiau yra duomenų, jog tai įvykdė J. Apacianka.

Lietuvos SSR KGB A. Kraujelį už akių apkaltino Sovietų Sąjungos išdavimu. Pagal tuo laiku galiojusią šio kaltinimo sampratą, tai yra sąmoningas veikimas, kuriuo vykdyta priešiška Sovietų Sąjungai veikla, kuria siekta pažeisti Sovietų Sąjungos valstybinę nepriklausomybę, teritorinį neliečiamumą, silpninti jos karinę galią. Taip pat A. Kraujelis apkaltintas nužudymu valstybės ar visuomenės veikėjo arba valdžios atstovo ryšium su valstybine ar visuomenine jo veikla, turint tikslą pakirsti arba susilpninti tarybų valdžią. Dar apkaltintas organizacine veikla, kuria siekta parengti ar padaryti itin pavojingus valstybinius nusikaltimus, dalyvavimu antisovietinėje organizacijoje (LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47478/3, t. 1, l. 2-2ap; t. 3, 291, 293-294). Tokiais kaltinimais KGB pripažino A. Kraujelio veiksmų politinį-karinį pobūdį ir tikslą.

Sovietinis teisminio tyrimo procesas politinėse bylose nesiekė teisingumo, buvo orientuotas į režimui priešišku asmenų kompromitavimą, represavimą, likvidavimą arba užverbavimą bendradarbiauti, tam naudojant smurtą ir kankinimus.

A. Kraujeliui dėl neteisėtos veiklos, jeigu tokios būta, pareikšti kaltinimą turėjo teisę ne Lietuvos okupacijos ir aneksijos sąlygomis veikusi Lietuvos SSR MGB-KGB, o teisėtas teismas. Toks legitimus teismas tuo metu galėjo būti tik Lietuvos partizanų Karo lauko teismas. Duomenų, kad organizuoto ginkluoto pasipriešinimo laikotarpiu A. Kraujelis būtų veikęs savavališkai, piktnaudžiaęs savo padėtimi, dėl ko partizanų vadovybė būtų turėjusi A. Kraujeliui priekaištų arba nubaudusi, nėra.

Nepatikimais ir labai abejotinais laikytini M. Urbono tardymo protokoluose užfiksuoti jo liudijimai, esą A. Kraujelis, būdamas jo vadovaujamo būrio partizanų ryšininku, per du su puse mėnesio nužudė B. Stasiulionį, L. Gečienę, L. ir V. Lapušauskus. Jokie kiti iš A. Kraujelio aplinkos suimti partizanai ir kiti apklausti asmenys, tarp jų nukentėjusių asmenų artimieji, nepatvirtino M. Urbono teiginių.

Dėl partizanams ir gyventojams priešiškos veiklos nužudyti asmenys plačiąja prasme laikytini sovietinės okupacijos aukomis, kurių žūtis sąlygota okupacijos ir aneksijos, siaurąja prasme pagal galiojantį teisės aktą – žuvusiais partizaninio karo aplinkybių nulemtų veiksmų metu.

Pagal Lietuvos Respublikos asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams režimams, teisių atkūrimo įstatymo imperatyvą, okupacinių režimų represinių struktūrų bylose esantys duomenys be papildomo jų tyrimo negali būti pripažinti įrodymais. Papildomo ištyrimo metu asmens nusikalstama veika turi būti nustatyta ir patvirtinta.

Įrodymai, kad asmuo dalyvavo taikių (minėtame įstatyme – civilių) gyventojų žudyme turi nekelti abejonių ir negali remtis tik MGB-KGB apkaltinamaisiais dokumentais. Turi būti atliktas išsamus teisinis tyrimas, surinkti papildomi liudijimai, duomenys. Buvusiems kaliniams, nuteistiems asmenims (taip pat partizanams) šią procedūrą atlieka ir, esant pagrindui, pilietinių teisių atkūrimo (reabilitavimo) pažymėjimus išduoda Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ir Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra.

Žuvusių Lietuvos partizanų, taip pat A. Kraujelio, kuris nebuvo suimtas, atžvilgiu pilietinių teisių atkūrimo (reabilitavimo) procedūra netaikoma.

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras neturi įgaliojimų vykdyti tokį teisinį procesą: atkurti ar neatkurti pilietines teises, kviesti ir apklausti liudytojus ir pan. Bet LGGRT centras analizuoja žuvusiems partizanams okupacinio-sovietinio režimo represinių institucijų inkriminuotas veikas, tikrina šias veikas apibūdinančių duomenų patikimumą.

Atliktas archyvinių ir kitokių duomenų tyrimas leidžia daryti tvirtą išvadą, kad nėra jokių įrodymų, kad Antanas Kraujelis yra žudęs taikius gyventojus.

Priešingai – partizanas Antanas Kraujelis veikė kaip vienintelės teisėtos valdžios sovietų okupuotoje Lietuvoje – Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio – karys, iki gyvenimo pabaigos nesulaužęs duotos Tėvynei partizano priesaikos.

Būdamas visiškai įsitikinęs Antano Kraujelio ilgametės ir nuoseklios kovos prieš okupaciją nepriekaištingumu ir remdamasis teisinėje valstybėje galiojančia asmens nekaltumo prezumpcija LGGRT centras atsakingai teigia, kad A. Kraujeliui panaikinti Kario savanorio teisinį statusą (po mirties) nėra jokio faktinio ir teisinio pagrindo.

LGGRT centras įsitikinęs, kad valstybė turi deramai paminėti Antano Kraujelio žūties 50-ąsias metines 2015 m. kovo 17 d.